

RECENZE A ANOTACE

Ján Gronský: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa

II. díl. 1945–1960. Praha: Nakladatelství Karolinum 2006, 510 s.

Jan Filip*

Jak bylo uvedeno již v pojednání o I. dílu komentovaných dokumentů v minulém čísle tohoto časopisu, vydávání sbírek dokumentů ke studiu historie státu a práva obecně nebo ke studiu historie ústavního prá-

va zvláště, může spočívat v jejich pouhém uspořádání bez nějakého významnějšího autorského vkladu. Přínos pořadatele takové sbírky je pak velmi sporný. Na druhé straně sestavení takového sborníku může být

* Prof. JUDr. Jan Filip, CSc., Katedra ústavního práva a politologie Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno

velmi záslužnou a současně náročnou prací. Zatímco jsme se dosud setkávali se sbírkami, z nichž mnohé byly skutečně jen příruční pomůckou obsahující nic více než časově uspořádané texty dokumentů a právních předpisů, komentovaná sbírka, jejíž vydávání v minulém roce zahájil J. Gronský, má zcela jiný význam a dosah. Nelze proto jen zaregistrovat další krok v realizaci významného projektu, kterým vrcholí dlouhodobé snahy J. Gronského o zdokumentování našich novodobých ústavních dějin. Jeho komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa se totiž rozrostly o II. díl, který je věnován období let 1945 až 1960.

Druhý svazek proto přitahuje pozornost z celé řady závažných příčin, když se jedná o období zásadního zvratu ve vývoji našeho ústavního práva. Jsou v něm uspořádány dokumenty a právní předpisy, které mohou pomoci všem, kteří si kladou nejen otázku, proč se to všechno stalo, nýbrž i jak se to stalo a jakou ústavněpolitickou a ústavněprávní podobu to získalo. Pořadatel a komentátor (občas glosátor) J. Gronský k tomu nabízí 101 pečlivě vybraných dokumentů, zákonů, dekretů, ústavních zákonů, zákonů, nařízení, projevů, smluv atd., počínaje svědectvím o jednání Stalina s Benešem v Kremlu v březnu 1945 a konče zákonem o národních výborech z května 1960.

Ze systematiky II. dílu dokumentů již možno seznát, v jaké podobě bude celý projekt koncipován. Třeba ocenit, že byla zvolena jednotná kompozice. Proto na první tři části I. dílu nyní navazují další dvě části – čtvrtá a pátá. To je vhodné řešení již proto, že usnadňuje odkazování na jednotlivé dokumenty v rámci všech pěti svazků. Autor, veden logikou ústavněprávního vývoje, rozděluje tuto část na období prozatímního státního zřízení v osvobozené republice, kdy se rozhodovalo o politickém a ústavním zřízení republiky (5. 4. 1945 až 27. 10. 1945) a na období od Prozatímního národního shromáždění k Ústavě 9. května 1948 (28. 10. 1945 až 9. 5. 1948). Politický mezník (únorová krize) je proto součástí tohoto období, nikoli jeho zakončením. V části V. je zachycen vývoj v období platnosti Ústavy 9. května.

II. díl komentovaných dokumentů zachycuje velmi složité období, kdy se z hlediska ústavní teorie (práce by měla sloužit nejen studiu dějin, ale i ústavního práva jako oboru) postupně rozcházejí ústava právní a ústava faktická, zaniká ústava v ideálním smyslu, roste význam materiálního pojetí ústavy a ztrácí se význam ústavy ve formálním smyslu. Cesta k tomu vedla přes nevyhnutelný střet různých koncepcí poválečného vývoje z hlediska jednotlivých složek národní, demokratické a také sociální (jak zdůrazňuje J. Gronský) revoluce. Ve výběru dobových dokumentů ovšem převažují ty, ve kterých se projevovaly záměry pozdějších vítězů historického střetu. Přesto je dobová situace zachycena pomocí politických a právních dokumentů velmi plasticky. Vždyť se jednalo o takové klíčové problémy jako otázky odsunu významné části bývalých občanů, znárodnění, vztahu obou národů,

boje o ústavu (zde autor publikuje nejen známý Kubešův návrh, ale i návrh Demokratické strany). Svou roli tehdy hrály vládní programy (neboť byly brány vážně a byly naplňovány), dohody politických reprezentací, nejen právní předpisy. Vždyť ani J. Gronskému se nepodařilo jednoznačně vyřešit známou otázkou, jak vlastně byly ustavovány národní výbory v roce 1945. Komentátor zde sahá nejen k textům, ale i dalším podkladům, ze kterých čerpá ve svých poznámkách. Bude též zajímavé sledovat nejen komentování, ale i výběr dokumentů v období let 1989 a následujícím, neboť to umožní srovnat metody a prostředky použité v přelomových obdobích let 1948, 1968–1971 a 1989–1990. J. Gronský také na několika místech v tomto směru ve svých komentářích zabíhá až do období Pražského jara a normalizace. To ale nelze hodnotit jako nějaký prohřešek proti zvolené metodě. Čím důkladněji čteme dokumenty i poznámky k nim, tím více vidíme množství paralel, které se v našem vývoji objevily. Jde o zcela zásadní věci jako např. pracovní tábory (zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce – zde autor mohl poukázat na vládní nařízení č. 72/1939 Sb., o kárných pracovních táborech, které v řadě ustanovení bylo evidentně vzorem) až po detaily (např. požadavek 101 podpisů dnešního prezidenta není též nový, žádal jej i prezident Beneš, a K. Gottwald mu 25. února 1948 seznam 200 jmen na Hrad přinesl).

I z pohledu ústavní teorie je třeba ocenit zvolený přístup k výběru dokumentů pro V. část (1948–1960). Zde J. Gronský citlivě vystihl a zdokumentoval změnu ústavních poměrů a jejich degradaci v podobě zákonů a podzákonů zásahů do ústavního stavu v podobě postupného odbourávání záruk základních práv a svobod (oblast sdružování, shromažďování, pohybu a pobytu, cenzury atd.). J. Gronský s přehledem dokázal vyhmátnout ona kritická ustanovení a zdůraznit jejich kontext, aby nás názorně uvedl do tehdejších poměrů od zcela otevřených zásahů jako byly zákon č. 213/1948 Sb. a retroaktivní sanace činnosti akčních výborů, zákon č. 231/1948 Sb., o ochranu lidové demokratické republiky, zákon č. 231/1948 Sb., o státním soudu, zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce, až po méně viditelná opatření jako byly zákon č. 52/1949 Sb., o hlášení obyvatelstva a o povolování pobytu cizincům, zákon č. 53/1949 Sb., o cestovních pasech, zákon č. 94/1949 Sb., o vydávání a rozšiřování hudebnin a jiných neperiodických publikací, zákon č. 194/1949 Sb., o nabytí a o pozbytí československého státního občanství, zákon č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a Svazu československých novinářů. Naproti tomu období „oteplení“ po roce 1956 je již bohužel omezeno z hlediska výběru dokumentů na ústavní zákon č. 33/1956 Sb., o slovenských národních orgánech a poznámky roztroušené i u jiných (zejména trestněprávních) předpisů. Pominuta zůstala např. otázka voleb a soudnictví (zákon č. 36/1957 Sb. – jen poznámka na s. 464, zákon č. 46/1959 Sb.), postupné změny v postavení jednotlivce (občanské průkazy, pře-

rušení těhotenství, hlášení pobytu, státní občanství, práva kulturní a sociální). Samozřejmě ani od takto pracně shromážděného a okomentovaného materiálu nemůžeme očekávat poskytnutí celkového pohledu na tehdejší dobu. To se týká právě V. části o období let 1948–1960. Může to být dosaženo jen dalším studiem dobových materiálů (zejména možno doporučit četbu příspěvků v tehdejších právnických časopisech). K faktické ústavě ovšem tehdy patřily i dokumenty stranické, ke kterým bylo občas zákonodárství jen nutným přívažkem. Bez jejich znalosti často i tehdy stručná zákonodárná úprava může zůstat nepochopena.

Rovněž II. díl komentovaných dokumentů tak výrazně přispívá k poznání tehdejší doby a opět nezbyvá než jej doporučit jako studijní pomůcku při výuce ústavního vývoje, jakož i při výuce teorie práva, státo-

vědy a dalších disciplín. Právě tento díl totiž ukazuje možnost přerodu ústavního práva v celé jeho nahotě. Na rozdíl od hypotetického problému pěti náměstků a řešení kontinuity v právu ve známé pasáži z práce L. Fullera *Morálka práva*, zde J. Gronský nabízí k použití ve výuce nikoli příklad vymyšlený, nýbrž spousty příkladů praktických. Ty dokumentují velmi názorně pronikání prvků totalitárního systému do poměrů kdysi demokratického státu. Drobné nepřesnosti, kterým se nedalo v tak rozsáhle koncipovaném výběru vyhnout (jen namátkou např. V. Kubeš v roce 1969 nemohl přednášet občanské právo, protože byl z právnické fakulty donucen odejít dřív než je začal učit) na kladném hodnocení celého projektu i jeho podávání ve II. díle nemohou nic změnit.